

ד"ר זרח ורהפטיג
יו"ר הנהלת המכון הגבחה לתורה

בענין מי דחינן איסורא מקמי ממונא

ב"מ, ל', א' מנה"מ דת"ר והתעלמת (דברים כ"ב, א'), פעמים
שאתה מתעלם וכו' למאי איצטריך קרא, אילימא לכהן והיא בבית
הקברות, פשיטא, האי עשה והאי לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי
את לא תעשה ועשה, ותו, לא דחינן איסורא מקמי ממונא.

וממונא קל מאיסורא (ברכות, י"ט, ב' רש"י, ד"ה ממונא; ב"מ,
כ', ב', תודה איסורא ממונא). תוספות ב"מ, ל', א', ד"ה הא אין
עשה דוחה לא תעשה ועשה מקשה על הא אם כלל זה אכן יפה לגבי כהן
והיא (האבדה) בבית הקברות אליבא דכולי עמלא, "וזה התירוץ לא
יתלישב למאן דשרי מצורע בימי חלוטו בתשמיש המטה, פ"ק דמו"ק
(ז', ב'), ולדידיה יש לומר דהכא סמיך על ותו מי דחינן איסורא
מקמי ממונא (ב"מ, שם, ע"מ, ב').

משמע שלפי תוספות הטעם העקרי לשאלת הגמרא, למאי איצטריך
קרא, הוא הכלל "ותו מי דחינן איסורא מקמי ממונא".

וכן הוא בתוספות שאנץ, דבריהם הובאו בשיטה מקובצת, ב"מ
על אתר "דעיקריה סמיך אאידיך פירכא דקאמר ותו מי דחינן איסורא
מקמי ממונא".

אולם בהלכות הר"י ליתא כלל להא "ותו מי דחינן איסורא
מקמי ממונא", וכן ליתא בספר הנר (שבכתב יד), ב"מ, שם ובדקדוקי
סופרים, ב"מ שם, אות ק', ציין כי ליתא גם בכת"י ה', וכנראה
גם הרמב"ם לא גריס ליה להאי טעמא דלא דחינן איסורא מקמי
ממונא, שהרי בהלכות גזלה ואבדה, פ"א, הי"ח מביא "כהן שראה
האבדה בבית הקברות אינו מטמא להחזירה, שבעת שקלים מצות עשה
של השב אבדה מבטל עשה של קדושים יהיו ועובר על לא תעשה של לא
יטמא בעל בעמיו ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה", ואין הרמב"ם
מביא כלל את הטעם השני שבגמרא שלא דחינן איסורא מקמי ממונא.
גם בירושלמי, ב"מ, פ"ב, הי"י לא הובא הטעם דלא דחינן איסור
מפני הממון.

הריטב"א בחידושו על ב"מ, על אתר, והובא בשטה מקובצת,
ב"מ שם מציין "ותו מי דחינן איסורא מקמי ממונא כך הגירסא
במקצת הספרים". ונראה לי להסכים שיטתם של הר"י והרמב"ם
ודכותם שמשמיטים את הפסקא, ותו לא דחינן איסורא מחמת ממונא,
כדלהלן.

לדעת ראשונים אלה באי - התעלמותו של כהן מאבדה שנמצאת בבית קברות אין ענין של דחיית איסורא מקמי ממונא, אלא איסורא מקמי איסורא. כל עוד האבדה לא הגיעה לידי מוצאה אין כל יחס של ממון בין בעל האבדה ובין מי שראה את האבדה והתעלם ממנה ולא קיים מצות השבת האבדה. אין לבעל האבדה שום זכות תביעה מרואה האבדה על שהתעלם ממנה, לא קיים מצות "השב השיבם", והאבדה נאבדה. הרואה אבדה ולא מקיים את ה"לא תתעלם" ואת ה"השב תשיבם" עובר עבירות שבין אדם למקום, עובר על איסור ותו לא. מכאן, כהן שרואה אבדה בבית קברות נמצא בפני התנגשות של שני איסורים, אם יתעלם מהאבדה הרי הוא מבטל את העשה של השב תשיבם (דברים כ"ב, א'), ועובר על הלא תעשה של, לא תוכל להתעלם (דברים כ"ב, ג') ואם יכנס לבית הקברות ויריים את האבדה כדי לקיים מצות השבתה, הרי הוא מבטל את העשה, "קדושים תהיו" (ויקרא כ"א, ו') ועובר על הלא תעשה של, לא יטמא (ויקרא כ"א, א'), וכלל הוא, כי אין עשה דוחה לא תעשה, אין איסור דוחה איסור.

והא דאמרינן לעיל כ"ז, ב', כי עבוד רבנן תקנתא (של השבת אבדה בסימנים) בממונא, אבל באיסורא (השבת גט), לא - הרי שהשבת האבדה הנמצאת כבר בידי מוצאה מירי, וזהו ענין גם של יחסי ממון בין בעל האבדה ובין המוצא, וכן לעיל כ', ב', היכי פשיט מר איסורא ממונא, בהשבת האבדה ע"י מוצאה מירי וזוהי אמנם שאלה גם של ממון, והווי איסור וממון מעורבים, כמו בגזלה וכדומה.

מה שאין כן חיוב הרואה את האבדה להזדקק לה על מנת להשיבה לבעליה, כל עוד לא נזקק לאבדה - זוהי שאלה של איסור גרידא, הוא עובר עבירה של לא תתעלם, עושה איסור ותו לא.

הריטב"א מבקש להסביר דעתם של אלה שגורסים, ותו לא דחינן איסורא מקמי ממונא בהא, "דעשה דממונא לא אלים דהא אפשר למעקריה לגמרי ואפ"י בעלמא, דאלו מחל לו בעל האבדה שלא יחזיר, או שהפקירה אין כאן עשה, מה שאין כאן בעשה דאיסורא דלא אפשר למעקריה". (חידושי הריטב"א, ב"מ, ל', א').

אולם אבחנא זו של הריטב"א תופסת רק לגבי אבדה שהגיעה כבר לידי מוצאה ונתחייב זה בהשבתה. חובת ההשבה היא חיוב שבממון ויכול בעל האבדה לוותר עליה ע"י מחילה, הפקר וכו' ולכן עשה זו היא עשה קלישא לעומת הלא תעשה של לא יטמא כהן בבית הקברות.

אבל כל עוד הרואה את האבדה לא נזקק לה, הרי יתכן, והרבה פעמים אמנם כך הוא הדבר, שבעל האבדה כלל לא ידע שנאבדה לו אבדה, ואילו רואה האבדה כבר חלו עליו הלא תעשה של לא תתעלם והעשה של השבת תשיבם, ועשה לא תעשה אלה לא הורע כחם לעומת העשה ולא תעשה של כהן בבית הקברות.

והא שחיוב הלא תתעלם והשב תשיבם חל על רואה האבדה מיד גם לפני שבעל האבדה יודע שאבדה לו אבדה, ברור ופשוט הוא, וכן עולה מהא שלמדנו לעיל כ"ח, א' במשנה ועד מהי חייב להכריז וכו' ר' יהודה אומר ג' רגלים ואחר הרגל האחרון שבעת ימים כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ימים ויכריז יום אחד, וברש"י שם ד"ה שלה, משישמע ההכרזה וידע אם אבד לו כלום ואם יבין שאבד יחזור שלשה, ע"כ, ואפי' באבדה שאין בה סימן כגון אם ראה מטבע שנפל, מתחילב מיד בלא תתעלם ובהשב תשיבם, שהרי ראה לפני שהיה סיפק בידי בעל המטבע למשמש בכיסו ולהתיאש, עיין לעיל כ"ו, ב' וברש"י שם ד"ה נטלה לפני יאוש וכן עיין חידושי רבינו מאיר שמחה, ב"מ, כ"ו, ב'.

והרי כל עוד בעל האבדה אינו יודע על האבדה אינו יכול לא להפקירה ולא למחול, ואין בידו לעקור את האיסור, את העבירה על הלא תתעלם והשב תשיבם.

נמצא שכל עוד לא ידוע לבעל האבדה על אבדתו וכל עוד הרואה את האבדה לא נזקק לה לאבדה ע"י טפול בה לשם השבתה - אין בין העברה על העשה והלי"ת של ההתעלמות מהאבדה ובין העברה על הלא יטמא של כהן בבית הקברות מבחינת חומרתם ולא כלום, שני איסורים הם, איסור מול איסור, ולא איסור של ממון מול איסור.

וראיה לי לשיטת הר"ף וכו', והיא מהא דכבוד אב שאינו דוחה השבת אבדה למדים מהכתוב, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ד' (ויקרא י"ט, ג'), ומקשה הגמרא, ב"מ, ל"ב, א', וקרא למה לי, והרי אין עשה של כבוד אב ואם צריך לדחות עשה ולא תעשה של השבת אבדה ומתרצת הגמרא דאלימא מצות כבוד או"א שהוקש לכבודו של מקום, והילתי אומר שכבוד או"א דוחה מצות השבת אבדה, בא הכתוב ואומר לנו, ואת שבתותי תשמרו וכו' - שלא לשמוע ליה.

והנה אם השבת אבדה אף לפני שהרואה אותה ממונא הוא, למה הגמ' נזקקה לתירוץ, כי ישנה חומרה מיוחדת בכבוד או"א שהוקש לכבוד המקום, תיתי ליה שהפרת הצווי של כבוד או"א איסורא הוא, ואילו השבת אבדה ממונא הוא, ואין איסור נדחה מפני ממון ולפיכך צריך לקרא, ואמנם השטה מקובצת, ב"מ, לב' א' ד"ה ותיפק לי וכו' מביא בשם מהר"ם קושיה זו, עיי"ש, אלא מכאן, שאי קיום מצוות השבת אבדה, בכל אופן כל עוד האבדה לא הגיעה לידי המוצא, איסור גרידא הוא, ולולא הכתוב ואת שבתותי תשמרו, הייתי אומר שאין איסור נדחה מפני איסור, ודו"ק.

ועדיין עלינו להסביר הא דאיתא במס' ברכות, יט', ב', "שאני התם דכתוב והתעלמת מהם, וליגמר מינה, איסורא ממונא לא ילפינן", או כגירסא שבכת"י פ' (דקדוקי סופרים, שם, אות ז'),

לא גמרינן דשאני ממון דניתן למחילה.

אולם כבר פירש המאירי, שם, כי דברים אלה לא לכהן והאבדה
בבית הקברות, אלא לזקן ולא לפי כבודו מתיחסים, ובזקן ואינה
לפי כבודו שגם לשלו לא היה בטפל, הכתוב בא ללמד שלפעמים מותר
להתעלם, שהתורה חסה על כבודו שלא לזלזל עצמו לממון חברים,
כמו שלא מזלזל עצמו לממון עצמו, ונסתלק האיסור ולכן אין
ללמוד מכאן על איסורים אחרים.